

Jugoistočna Europa nakon velikih promjena: posljedice intervencije NATO-a i hrvatskih izbora

BRANKO CARATAN¹

Sažetak

Tekst raspravlja osnovne uzroke kosovske krize i nedavnog rata NATO-a i Srbije. Autor upozorava na zablude simplifikacija koje zanemaruju kompleksnost političke scene regije. Kosovska kriza predstavljena je kao jedna od posljednjih faza u raspadu bivše Jugoslavije te kao posljedica procesa političke tranzicije. Rasprava analizira povijesne determinante albansko-srpskih odnosa i njihovu važnost za suvremena zbivanja te pozicije glavnih aktera u regiji i naznačuje moguće scenarije izlaska iz krize. Na kraju zaključuje da su posljedice intervencije snaga NATO-a dalje pojačane teškim porazom deset godina vladajuće nacionalističke stranke i pobjedom demokratske opozicije na hrvatskim parlamentarnim i predsjedničkim izborima početkom 2000. godine. Time ništa više nije ostalo isto u čitavoj regiji.

Ključne riječi: *Jugoistočna Europa, NATO, Kosovo, Hrvatska, izbori*

Politika se u osnovi bavi rješavanjem stvarnih i bitnih problema.² Političke znanosti, kao uostalom i sve druge znanosti, imaju smisla samo ako se bave bitnim, za ljude važnim pitanjima. Rasprava o uključivanju NATO-a u kosovsku krizu pokrivena je s obje definicije. Kosovski problem nameće se zato kao nezaobilazna tema. Kriza na području bivše Jugoslavije traje već jedno desetljeće. S jedne strane, ona je posljedica raspada starog poretka, čiji je kolaps neminovno proizveo i raspad multinacionalnih država, a s druge strane samo je nastavak burne povijesti regije.

1 Prof. dr. sc. Branko Caratan je redoviti profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na predmetu "Komparativna politika" i "Suvremeni politički sustavi".

2 "Nikada nemojmo zaboraviti da je politika značajno i ozbiljno umijeće rješavanja substantivnih problema." (Arthur M. Schlesinger Jr. u: Lijphart, Arend ed. **Parliamentary versus Presidential Government**. Oxford, Oxford University Press, 1992, str. 94)

Rebecca West, autor knjige *Crno janje i sivi sokol*,³ koju je sa sklonošću prema srpskom pristupu napisala o putovanju u Jugoslaviju 1937., nije mislila na tu zemlju, već na Austro-Ugarsku i Tursku, kada je rekla: "Mrzim trupla imperija, ona zaudaraju više od bilo čega drugog." Srpski nacionalizam očito je uvijek imao imperijalne sklonosti, a autor na lijevici svojevremeno popularne knjige o imperijalizmu jednom davno napisao je da je od imperijalizma velikih gori samo imperijalizam malih država. Problem svih imperijalnih tendencija je u nekritičkom neprepoznavanju svojih limita, i u onome što je senator Fulbright nazvao arogancijom moći.⁴ Ekspanzionizam svih nacionalizama obično ide do točke kada se počinje sukobljavati s golemim brojem protivnika, koje je najčešće sam proizveo. Milošević, majstor malih taktičkih poteza, eklatantan je primjer takvog izazivanja sudbine. Isprovocirao je i organizirao ukupno četiri rata i kada je konačno uslijedio NATO-ov ultimatum, majstor balansiranja na rubu žileta nije povjerovao da će ovoga puta protuudar biti bolan.

Mnogi su skloni pojednostavljenom objašnjenju aktualne krize služeći se tezom da se u slučaju nedavnog rata samo radi o nastavku stare vjekovne mržnje, koja je uvijek na istim prostorima izazivala probleme, koji su onda opterećivali svijet. Još povodom atentata u Sarajevu 1914, koji je poslužio kao *casus belli* za Prvi svjetski rat, bilo je u tom stilu duhovito rečeno: "Balkan proizvodi više povijesti nego što je može lokalno konzumirati."⁵

I danas se pokušava problem, koji je u korijenu ovog rata, objasniti općim mjestima: sukobom Zapada i ostatka svijeta, posebno civilizacijskim, vjerskim ili nacionalnim nepremostivim razlikama ("*the West and the rest*" po Samuelu Huntingtonu), a da se ne žele vidjeti prava ishodišta krize.⁶

3 Rebecca West. **Black Lamb and Gray Falcon**. NY, Penguin Books 1982. (original printing, New York, Viking 1941.)

4 J. William Fulbright piše Johnsonu: "Grčka, Rim, Španjolska, Engleska i Njemačka, kao i drugi, izgubili su svoju nadmoć zbog jedne pogreške: nisu prepoznali svoje limite, ili, kako bih ja to nazvao, zbog arogancije moći (**The arrogance of power** je naslov njegove knjige)." (Jonathan Alter, **A Politician of Principle: U.S. Senator J. William Fulbright, 1905-1995**. "Newsweek" 20. veljače 1995.)

5 "The Balkans produce more history than they can consume locally." (George F. Will, **Bedeveled by Ethnicity, The itch to fix the world, and the perils of "self-determination"**, "Newsweek" 24. kolovoza 1992.)

6 Usp.: Huntington, Samuel P. **The Clash of Civilizations?** "Foreign Affairs" Vol. 72 No 3 1993. str. 25, 49; Huntington, Samuel P. **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**. New York, Simon & Schuster, 1996, str. 14-39, 272-291.

PRETPOSTAVKE RAZUMIJEVANJA KRIZE

1. Kosovska kriza i raspad Jugoslavije

Kosovska drama samo je jedna od zadnjih etapa raspada druge Jugoslavije. Početak raspada bivše Titove federacije započeo je sredinom siječnja 1990. kada se na svom posljednjem kongresu raspala federalna komunistička stranka. Jugoslavenska komunistička federacija održavala se na osjetljivoj ravnoteži različitih nacionalnosti i nacionalnih manjina. Osamostaljenje Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine ostavilo je ostatak savezne države u debalansu koji nije bio održiv. Diktatura Miloševićevog režima i ratovi koje je poticao, planirao, organizirao i podupirao u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini samo su odgodili proces raspada ostatka Jugoslavije, koji se nastavio s aktualnim sukobom na Kosovu.

Raspad Jugoslavije jest neizbježna posljedica političke tranzicije. Slom komunističkog projekta značio je istovremeno i kraj sovjetske, jugoslavenske i čehoslovačke federacije. Te federacije su se održavale na centralizirajućoj snazi komunističkih stranaka i komandnih državnih ekonomija. Odlaskom komunističkih stranaka s vlasti i prelaskom na tržišnu ekonomiju nestalo je dotadašnje kohezije. Kako novih elemenata kohezije nije bilo, nastanak novih nacionalnih država bio je logičan ishod.

Nacionalistički i drugi politički pokreti, koji su imali za cilj nezavisnost novih država, nisu bili toliko bitni, jer su se na prostoru sovjetske, jugoslavenske i čehoslovačke federacije zapravo samo nastavili raniji procesi izgradnje nacionalnih država, koje su mutinacionalne države bile prekinule. Na prostoru SSSR-a i češko-slovačke federacije raspad je bio nenasilan, jer su interesi za održanjem federacija u najbrojnijoj naciji bili slabi. Posebno je bitno da dominantne nacije (ruska i češka) nisu zbog svoje razvijenosti imale interes za održanjem savezne države. U Jugoslaviji je srpska federalna republika spadala u manje razvijeni dio zemlje, ali politički utjecajan i istovremeno ugrožen teškoćama koje su donosili tržišna ekonomija i decentralizacija, koja ju je pratila. Recentni srpski nacionalizam izraz je takvih interesa i on je odredio nasilni modalitet raspada Jugoslavije. Režim Slobodana Miloševića, nemoćan da otkloni unutrašnje slabosti Srbije, naglasak je prebacio na vanjski plan i kroz ekspanzionizam i poticanje sukoba nastojao osigurati svoj opstanak.⁷

⁷ Usp.: B. Caratan. **Raspad komunističkih federacija.** *Politička misao* 1/93, str. 119–132.

2. Povijesne i ustavne odrednice kosovskog problema

Albanci su kontinuirano prisutni u regiji kao starosjedioci. Iako su u nekim razdobljima, kao primjerice u srednjem vijeku bili u manjini na Kosovu, posljednjih sto godina neosporno su većinsko stanovništvo na teritoriju Kosova. Srbi su u pokrajini 1903. godine predstavljali 25% populacije, a 1912. godine 21%, prema austro-ugarskim i turskim statistikama. Suprotno mitskom srpskom nacionalističkom predstavljanju problema, Kosovo nije bilo središte srednjovjekovne srpske države (stara srpska država, Raška, bila je sjeverno i zapadno od Kosova), niti je izvorno bilo sjedište srpske pravoslavne crkve (tek nakon spaljivanja manastira u Žiçi sjedište crkve preseljeno je u Peć).

Od dolaska Srba na Balkan, tijekom 800 godina Kosovo je bilo pod Srbijom samo dva i pol stoljeća, a pod Turcima dva puta dulje. U procesu raspada Osmanlijskog carstva Srbija je okupirala Kosovo 1912. godine. Iako je ustav Kraljevine Srbije zahtijevao da promjenu granica odobri Konstitutivna skupština, ona to nije učinila, niti je aneksija bila legalizirana međunarodnim ugovorima. Tek je kraljevina SHS (odnosno Jugoslavija) uključila legalno stanovnike Kosova u red svojih građana. Komunistička partija Jugoslavije, koja je vodila ustanak za vrijeme Drugog svjetskog rata, predviđala je 1943. godine samoodređenje za Kosovo. S obzirom na prethodnu povijest područja i dominantno albanski sastav stanovništva, nije teško bilo predvidjeti kakav bi bio rezultat odluke o samoodređenju. Od toga se odustalo da bi se lakše pridobilo srpsko stanovništvo u samoj Srbiji na stranu Titovog partizanskog pokreta. Kosovo je postalo autonomna oblast u okviru Srbije. Amandmani krajem 60-tih na ustav SFRJ utvrdili su za Kosovo primarni suverenitet pokrajine, koja je bila definirana ustavno kao entitet, koji je istovremeno bio sastavni dio federalne republike Srbije te neposredno i primarno komponenta jugoslavenske federacije. Ustav SFRJ iz 1974. izričito je priznao da narodi i narodnosti čine federaciju, dakle i Albanci, koji su bili podvedeni pod kategoriju narodnosti (tj. manjine). Ustav Jugoslavije od 1974. potvrdio je status Kosova kao područja, koje je dio Srbije, ali i punopravna jedinica federacije, i predstavljeno u federalnim organima bez posredovanja Srbije.⁸ Ukidanje takve autonomije Kosova, koje je provela Miloševićeva vlast 1989., zahtijevalo je, u skladu s odredbama Ustava Srbije, suglasnost Skupštine Kosova. U Skupštini su protupravno glasali i srpski funkcionari, koji su kao gosti sudjelovali u njenom radu, a amandmani su bili prihvaćeni, iako nije bila postignuta za te odluke predviđena dvotrećinska većina. Kako je zasjedanje Kosovske skupštine bilo

8 Usp.: Ustav SFR Jugoslavije iz 1974, l. 1-4, Zagreb, Radničke novine 1981, str. 22-23.

podržano i tenkovima na ulicama Prištine, ispada da je autonomija bila protuustavno dokinuta državnim udarom.⁹

3. Međunacionalni odnosi na Kosovu

Diskriminacija albanske populacije konstanta je kosovske situacije. Često je bila popraćena zločinima, progonima i nasilnim deportacijama u okviru realizacije programa velikosrpskog nacionalizma. Iako je bilo nasilja i prema Srbima, provedenog povremeno, kada je albanska strana bila politički nadmoćna, u tome nije bilo simetrije. Progoni Albanaca daleko su nadmašivali stradanja Srba. Etničko čišćenje prostora od Albanaca zabilježeno je i ranije — još 1877. i 1878. iseljeni su, na osnovu odluke iz Beograda, svi Albanci iz doline Morave, a u razdoblju između 1918. i 1941. s Kosova je otišlo u inozemstvo (protjerano) 90 000 do 150 000 Albanaca. Progoni Albanaca koje je provodila UDBA u kontekstu sukoba s pristicama Kominforma doveli su do iseljavanja još 100 000 Albanaca s Kosova. Okrutnosti prema Albancima i progon s teritorija nisu nedavna pojava. O tome svjedoče zapisi Lava Trockog, koji je bio ruski dopisnik iz balkanskih ratova, i srpskog socijaliste Dimitrija Tucovića, kao i internacionalne komisije, koju je na teren poslala Carnegie Endowment (fundacija) 1914. godine.¹⁰

Nediskriminirano ubijanje Albanaca na Kosovu počelo se primjenjivati u većem broju već krajem osamdesetih prilikom ulaska snažnijih jedinica JNA na Kosovo. Već prije intervencije NATO-a, u posljednjih godinu dana, procjenjuje se da je s Kosova prognano oko 200 000 Albanaca, a smatra se da je oko 2 000 izgubilo život.¹¹ Prema tome, progon Albanaca

9 Malcolm, Noel. **Kosovo: A Short History**. New York, New York University Press, 1998, str. XXXIII, 41–57, 230, 264–266, 307, 323, 327, 343–344 i 356.

10 Usp.: Malcolm, ibid., str. 228–229, 253–254 i 286. O odnosu politike prema albanskim prostorima na Balkanu i Albancima iscrpno kritički govori Dimitrije Tucović u svom poznatom spisu **Srbija i Arbanija** (D. Tucović. **Izabrani spisi**. Knjiga dva, Beograd, Prosveta, 1950, str. 56–133. O okrutnostima prema Albancima u balkanskim ratovima dokumentirano iz prve ruke piše Lav Trocki (Trotsky, Leon. **The Balkan Wars 1912–13: The War Correspondence of Leon Trotsky**. New York, Monad Press, Australia, Pathfinder Press, 1980, str. 117–121, 266–272 i 288–295).

11 Beogradski analitičari prihvaćaju da je bilo "samo" 35 000 prognanih Albanaca u godini uoči početka NATO-ove intervencije. Točan broj ubijenih bit će moguće rekonstruirati tek naknadno otkrivanjem masovnih grobnica (do kraja lipnja 1991. snage KFOR-a otkrile su 100 masovnih grobnica na Kosovu). Visoki komesar UN-a za izbjeglice procjenjivao je, prema izjavi Andreja Mahečića, predstavnika Ureda UNHCR-a za Hrvatsku, da je prije zračnih udara NATO-ove avijacije iz domova na Kosovu bilo protjerano 460 000 Albanaca. Od toga 200 000 je izbjeglo u druge zemlje, a 260 000 bili su u internom izbjeglištvu na Kosovu. (Z. Daskalović. **Seoba naroda**. *Feral Tribune*, 12. travnja 1999, str. 6.) Mjesec dana nakon početka zračnih udara (stanje 21. travnja 1999.) bilo je prema izvorima iz UNHCR ukupno 917 900 prognanika, a broj ubijenih odnosno nestalih procjenjivao se na 10 000 do 100 000. Američki State Department smatrao je da je broj ubijenih već dosegao 100 000, a neke druge agencije držale su da se za sada radi samo o broju nestalih. (**The great exodus**. *The Economist*, 24. travnja 1999, str. 30.)

bio je planiran ranije i nije posljedica NATO-ove intervencije. Da nije bilo vojne intervencije NATO-a etničko čišćenje Kosova bi se u svakom slučaju nastavilo. Zračni udar na SR Jugoslaviju samo je ubrzao operaciju etničkog čišćenja, isto onako kako su nacisti i ustaše krajem rata ubrzano likvidirali zatvorenike svojih koncentracionih logora.

4. Vojna intervencija i međunarodno pravo

Istina je da intervencija NATO-a nije u skladu s Poveljom UN-a, koja dozvoljava vojnu akciju samo: prvo, u slučaju samoobrane te, drugo, na osnovu odluke Vijeća sigurnosti ili Generalne skupštine UN-a. Podrška Vijeća sigurnosti nije se mogla postići zbog sigurno očekivanog veta Rusije i Kine. Podrška Generalne skupštine UN-a teško bi se mogla postići, jer se radi o golemom broju država, od kojih mnoge imaju nečistu savjest kada se radi o manjinama.

Zanimljivo je da je intervencija NATO-a u sukobu i sa osnivačkim aktom NATO-a iz 1949., koji izričito obvezuje zemlje da vojnu akciju reduciraju na slučajeve odobrene Poveljom UN-a ili na slučaj agresije na jednu od članica Pakta.

Međutim, ima dosta argumenata da intervencija ipak nije u neskladu s međunarodnim javnim pravom. Neki autori tvrde da je intervencija ipak moguća kada se radi o humanitarnim razlozima, a oni nisu sporni, te da neke od međunarodnih konvencija u tom slučaju dopuštaju vojnu intervenciju. Drugi opet tvrde da običajno međunarodno pravo uključuje intervenciju iz istih razloga. I interpretacije jednog dijela autora s područja međunarodnog prava zastupaju takvu poziciju.

Christopher Greenwood, profesor prava s London School of Economics poziva se na običajno međunarodno pravo kao opravdanje legaliteta vojne intervencije NATO-a protiv Miloševićeve Jugoslavije. Greenwood smatra da se do danas može registrirati serija vojnih intervencija iz humanitarnih razloga, od kojih je neke autoriziralo Vijeće sigurnosti, a druge je većina država jednostavno prihvatila legalne. U tu grupu navodi primjere indijske invazije na Bangladeš 70-tih godina da bi se zaustavile okrutnosti, te tanzanijske invazije Ugande koja je dokrajčila barbarski režim Idi Amina; zatim intervenciju zemalja Zapadne Afrike koja je prekinula masovna ubojstva u Liberiji 1990; savezničku intervenciju u sjevernom Iraku 1991. koja je spašavala Kurde, kao i nametanje zone neletenja na jugu Iraka koje je spašavalo šijitske muslimane. Pored ovih primjera profesora Greenwooda, mogli bi se dodati i drugi slučajevi u kojima je većina država prihvaćala intervencije u okviru ranije blokovske podjele interesnih sfera, kao što su to bile: intervencija snaga Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968., SAD u Gvatemali 1955. te intervencija SAD u Dominikanskoj Republici 1965. Međutim, profesor Greenwood za po-

sljednju vojnu intervenciju NATO-a u kosovskom slučaju dodatno napominje da je u Vijeću sigurnosti bio odbijen prijedlog osude NATO-ovog bombardiranja Srbije (sa 12 glasova prema tri), 26. ožujka 1991., što implicira prihvaćanje NATO-ove akcije kao legalne. Iz međunarodnog prava proizlazi da se humanitarna akcija može prihvatiti kao utemeljena na pravu, ako o njenoj nepristranosti govore tri činjenice: da se dogodila humanitarna katastrofa, da je ugrožen međunarodni mir te da se zna tko je bio odgovoran. Greenwood nalazi da je rezolucija Vijeća sigurnosti o Kosovu potvrdila sva tri zahtjeva i time potvrdila legalnost NATO-ovog bombardiranja.¹²

Postoji i teza koja polazi od činjenice da se bivša komunistička federacija raspala, što je potvrdila i tzv. Badinterova komisija, koju je 1991. oformila Europska komisija. Konstatacija Badinterove komisije da je SFR Jugoslavija u procesu disocijacije nije bila praćena izjašnjavanjem koje su jedinice federacije u pitanju. Hrvatskoj i Sloveniji odluka komisije je bila polazište za proglašenje samostalnosti, koje je bilo posljedica raspada federacije, a ne secesije. Kako je i Kosovo po ustavu 1974. bilo primarno jedinica federacije, i ono se ima pravo pozivati na odluku Badinterove komisije koja vodi u samoodređenje. Kosovo to pravo nije moglo iskoristiti, jer je autonomija Kosova bila protuustavno ukinuta državnim udarom. Prema tome, intervencija u prilog Kosova u tom kontekstu izlazi iz okvira suvereniteta Srbije i predstavlja pomoć stanovništvu entiteta, koji je nelegalno bio lišen svog statusa državnim udarom koji je proveo Miloševićev režim.¹³

Međutim, ako bi se dovelo u pitanje oslanjanje intervencije NATO-a na međunarodno pravo, tada se tek otvara problem sistema međunarodnog prava, koji dopušta da se diskrimiraju i proganjaju čitavi narodi. U svakom slušaju, nemogućnost da se albanska populacija na Kosovu zaštiti mehanizmima UN-a bitno slabi tu organizaciju, i njena nemoć u ispunjavanju njene osnovne funkcije podsjeća na Ligu naroda. UN je očito organizacija stvorena u vrijeme hladnog rata i njena struktura je tome podešena. Slučaj Kosova pokazuje da UN zahtijeva temeljitu rekonstrukciju, jer je paradoksalno da takva organizacija ne može intervenirati i spriječiti evidentno etničko čišćenje velikih razmjera ili genocid, samo zato jer postoje zapreke u procesu donošenja odluka, čije je uključnje u Povelju UN proizišlo iz konstelacije hladnog rata.

12 Usp. **Law and right: When they don't fit together.** *The Economist*, 3. travnja 1991, str. 17-18; I. Padjen, **Pravni paradoksi intervencije.** *Zarez*, 16. travnja 1991, str. 14.

13 Usp.: Malcolm, Noel. **Neovisnost je jedino rješenje.** *Zarez*, 16. travnja 1991, str. 3.

5. Podrška NATO-u i osporavanje vojne intervencije

Postoje interpretacije intervencije NATO-a, koje čitav problem svode na širenje interesnih sfera, na ekspanziju Zapada. Pri tome se potpuno ignorira činjenica da blokovska bipolarna struktura svijeta više ne postoji i da su neki osnovni ekonomski postulati i političke vrijednosti postali općeprihvaćeni. Posebno se danas naglašava da su ljudska prava i slobode univerzalna dostignuća i da se ne mogu ograničiti načelom suvereniteta nacionalnih država. Za Tonyja Blaira cilj intervencije je u tom pogledu jasan: "Mi moramo ući u novi milenij, u kojem će diktatori znati da se ne mogu izvući nekažnjeno u slučaju etničkog čišćenja ili represije vlastitog naroda. U ovom konfliktu mi se borimo ne za teritorij, već za vrijednosti."¹⁴

Zanimljivo je pogledati koje političke struje podržavaju NATO-ovu intervenciju, a koje se opet tome protive. Ne pretendirajući na sveobuhvatnost nije teško primijetiti da su se, između ostalih, na strani žestokih protivnika intervencije našle snage dogmatske nereformirane ljevice, primjerice Zjuganov u Rusiji (ali i Žirinovski koji ima isto ishodište), bjeloruski diktator Lukašenko, nereformirani talijanski komunisti Armando Cosutte, francuski komunisti Roberta Huea (iako su u vladi koja se uključila u intervenciju), francuska Trockistička stranka, nasljednici istočno-njemačkih komunista (PDS), lijeva frakcija Zelenih u Njemačkoj, potpuno marginalna stranka austrijskih dogmatskih komunista, ali i francuska krajnja desnica (Le Pen) i slovenski ekstremni nacionalist Zmago Jelinčič. Dakle, nereformirana ljevica i krajnja desnica pokazuju podudarnost stavova, što u Rusiji najbolje simbolizira pojam crvenosmede koalicije.

Na drugoj strani treba reći da politiku Zapada i vojnu intervenciju ne vode predstavnici stranaka kojima bi se moglo pripisati imperijalne ili neokolonijalne sklonosti. Vojnu akciju NATO-a vode lideri tzv. nove europske ljevice: britanski laburist Blair, socijaldemokratski njemački kancelar Schröder, francuski premijer socijalist Jospin, talijanski predsjednik vlade i lider demokratske ljevice D'Alema, glavni tajnik NATO-a španjolski socijalist Solana. Tome treba dodati da je predvodniku nove orijentacije europske ljevice Blairu veoma blizak po pogledima liberalno orijentirani američki demokrat Clinton, kao i da su većina zemalja Zapadne Europe, sve najveće, pod kontrolom lijevih stranaka ili koalicija s uključenom ljevicom. Ta nova ljevica je u ovom slučaju ozbiljno stala iza vrijednosti koje zastupa i pokrenula intervenciju. Oni smatraju da se demokracija, ljudska prava i nacionalna tolerantnost ne mogu braniti samo deklaracijama i da se ne smije dopustiti da te vrijednosti gazi jedan

¹⁴ Blair, Tony. *A New Generation Draws the Line*. *Newsweek*, 19. travnja 1991, str. 37.

nacionalistički diktator tipa Miloševića, koji pred očima međunarodnih promatrača ubija Albance i etnički čisti Kosovo.

Stara ljevica, nereformirana i dogmatska, javno, naravno, prihvaća višestranačku demokraciju i tržišnu ekonomiju, jer se njihovo osporavanje teško može braniti, ali kada se dođe do međunarodne politike, onda se u njoj probudi sentiment Varšavskog pakta, pa NATO vidi iz stare hladnoratovske optike kao protivnika, a njegovu intervenciju kao pokušaj geopolitičkog inženjeringa, pa se onda intervenciji u principu protivi. Dakle, moglo bi se reći da je oko podrške ili protivljenja NATO-u došlo do jasnog sukoba stare i nove ljevice na globalnom planu.¹⁵

Ovdje je vrijedno podsjetiti da je Enrico Berlinguer još početkom 70-tih godina rekao da ondašnji talijanski komunisti sa svojom eurokomunističkom orijentacijom podržavaju NATO, jer bi bez takve zaštite Brežnjev bez problema mogao napasti Italiju i prvo pobiti upravo talijanske komunističke reformiste — eurokomuniste. Berlinguer je tu drugu ulogu NATO-a shvatio prije skoro trideset godina, a dio nereformirane ljevice to još danas ne može ni shvatiti ni prihvatiti.

Treba upozoriti da je javnost zapadnih demokracija nedvosmisleno, i zahvaljujući nemilosrdnom progonu Albanaca na Kosovu sve više, podržavala akciju NATO-a. *The Economist* je registrirao da je podrška zračnim udarima od kraja ožujka do početka travnja 1999. u SAD porasla od 51% na 58%, u Britaniji od 69% na 75%, u Francuskoj od 40% na 50%, u Njemačkoj od 57% na 63%. Podrška ulasku kopnenih snaga u borbu rasla je od 33% na 46% u SAD, a od 51% na 66% u Britaniji. Početkom travnja i u Francuskoj je dosegla visokih 68%, da bi u tom pitanju samo Njemačka zaostala na samo 28%.¹⁶ Ovdje treba spomenuti da je njemačka situacija zbog nasljeđa drugog svjetskog rata specifična i da je opet znatna razlika između stavova građana na zapadu i na istoku zemlje.¹⁷

15 Nešto slično, iako ne isto, događa se i u Hrvatskoj. Naša stara ljevica pokazuje još jedan obrambeni refleks. Nije u stanju razlikovati Titovu federaciju od Miloševićeve, pa slijedeći političku inerciju smatra se pozvanom u svakom slučaju bilo kakvu Jugoslaviju braniti od napada.

16 **Not by bombs alone.** *The Economist*, 10. travnja 1991, str. 21. U Kongresu SAD zračne udare prvo je podržao Zastupnički dom 11. ožujka 1991, a Senat je 23. ožujka izglasao podršku sa 58 glasova "za" i 41 "protiv". (**United States: The late march on Kosovo.** *The Economist*, 27 ožujka 1991, str. 53.)

17 Mjesec dana nakon početka operacije NATO-a u Njemačkoj 90% mladih ljudi (od 18 do 24 godina) podržalo je NATO. Nijemci na Zapadu podržali su vojnu akciju NATO-a daleko više (64%) od onih na istoku (40%). Podrška uključenju njemačkih snaga u sukob došla je u prosjeku na 63%. Najjača podrška je bila kod SPD-a (71%), ostale stranke (CDU/CSU, Zeleni i Liberali) podržavale su sa 64–68%, a samo PDS je ostao na niskih 27%. (**Germany and Kosovo: The War divides.** *The Economist*, 24. travnja 1991, str. 32–33)

Podrška intervenciji ne znači da treba uživati u bombardiranju i ratnim razaranjima, jer je rat najmanje poželjno sredstvo za ostvarenje političkih ciljeva. Ali, opet, ako se izuzmu tradicionalni pacifisti, koji su uvijek i u svakom slučaju principijelno protiv rata (pa makar zbog toga bili masovno ubijani i prognani svi Albanci s Kosova), zajednički nazivnik protivnika intervencije NATO-a su političke snage koje ne vide i ne žele prihvatiti da hladnog rata više nema i koje pokazuju krajnju ignoranciju ili neosjetljivost za patnje albanske populacije na Kosovu.

6. Pozicije glavnih aktera uključenih u sukob

Svi glavni protagonisti uključeni u rat ili u traženje izlaza iz sukoba zauzeli su uloge iz kojih se teško mogu izvući.

Milošević je zajedno sa srpskim nacionalizmom od Kosova izgradio mitski imperativ, a politički gledano, odustajanje od Kosova značilo bi za njega priznanje novog poraza, koji bi domino efektom doveo u pitanje sve preostale pozicije njegove politike, posebno u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Milošević je zato teško mogao prihvatiti protektorat nad Kosovom.

Na drugoj strani SAD nisu mogle odustati i spustiti zahtjeve postavljene Srbiji, jer bi se time u razmjerima zapadne politike ugrozilo američko vodstvo. NATO nije mogao odustati, jer bi izgubio kredibilitet saveza i onesposobio ga za bilo kakav budući zadatak. Zemlje Europske unije nisu mogle odustati, jer bi time već na početku dovele u pitanje mogućnost bilo kakve zajedničke vanjske politike i na taj način bi bio postavljen limit daljnjoj izgradnji EU.

Dosadašnje nastojanje Zapada da se rješenje traži kompromisima na račun principa, kao i brutalnost Miloševićeve politike na Kosovu, onemogućili su dalje kunktatorstvo Zapada, jer bi ulazak u nove kompromise ojačao Miloševića i u perspektivi navukao nove nevolje.

Treća strana, Rusija postala je nehotice talac Miloševićevog nastojanja da se Moskva uvuče u sukob na strani Srbije. Igra koju su prihvatili ruski protivnici reformi i nacionalisti, u nastojanju da oslabe pozicije Jeljcina i pristalica reformi, dovela je i pobornike reformi u defenzivu. Iako su svjesni da podrška Miloševiću dovodi u pitanje odnose sa Zapadom i slabi izgledе tranzicije u Rusiji te da bitno otežava izlaz iz ruskih ekonomskih problema, ruska vlast bila je prinuđena deklarativno podržavati Beograd, iako je jasno da je ta podrška od početka uključivala jasno definiran limit. To je značilo da nema ni govora o bilo kakvoj oružanoj podršci, niti o uključivanju Jugoslavije u savez Bjelorusije i Rusije. Rusija je svoju ulogu u posredovanju iskoristila da pokaže neza-

obilaznu poziciju Rusije na globalnoj političkoj sceni i da kroz posredovanje reafirmira vanjsku politiku zemlje kao velike sile.

7. *Mogući scenariji izlaska iz kosovske krize*

Ako se prihvati polazna teza da je kompromis nakon svega nemoguć, koje se izlazne strategije pojavljuju kao mogućnost?

Elementi za procjenu mogu biti:

- A. Samo bombardiranje veoma je teško moglo prinuditi Miloševića na prihvaćanje mirnog ulaska snaga NATO-a na Kosovo. Ulazak kopnenih snaga NATO-a u Kosovo se nazirao kao neminovan u svakom slučaju u krajnjoj liniji. Bez toga nema poništavanja posljedica etničkog čišćenja, a bez povratka Albanaca nema ostvarenja ciljeva NATO-a i to bi onda značilo poraz snaga intervencije.
- B. Vojni poraz jugoslavenske vojske, uništenje komunikacija i industrijskih potencijala onemogućit će bilo kakvu dalju mogućnost Miloševićevog režima da proizvodi nove konflikte. Međutim, ulazak kopnenih snaga u samu Srbiju teško je zamisliv, jer bi to dovelo do krajnje napetosti odnose Zapada s Moskvom. Dakle, Milošević do daljnjeg ostaje u igri, a sadamizacija Srbije predstavlja njenu bližu budućnost.
- C. Za sada je teško očekivati da će opozicija u Srbiji biti dovoljno jaka za rušenje Miloševića. Demokratske opozicije nema, dok ne postoji senzibilitet za prava Albanaca na Kosovu. Demokracija koja ne razumije situaciju manjine sama je problematična i upitna i nema potencijal za demokratski preokret. Ekstremni nacionalizam i demokracija su nespojivi. Ako se diktature može rušiti samo s demokratskih pozicija, na to u Srbiji treba još čekati.
- D. Teško je neposredno očekivati i državni udar u Srbiji. Milošević je poduzeo preventivne mjere još uoči napada NATO-a (čistke na višim razinama svoje armije). To ne znači da nešto kasnije sudbina Caucescua neće biti i sudbina Miloševića.
- E. Ulazak kopnenih snaga NATO-a na Kosovo i povratak izbjeglica ipak će bitno oslabiti poziciju Miloševićevog režima. Težina zračnih udara i posljedice silovitog i preciznog bombardiranja za srpsku ekonomiju, ionako oslabljenu angažmanom Srbije u prethodnim ratovima (u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, na Kosovu) i sankcijama, vojnim porazom stvorit će pretpostavke obrata u Srbiji. Promjenu režima u samoj Srbiji omogućit će u dogledno vrijeme ekonomski kolaps zemlje, čija privreda ni prije deset godina nije bila u sjajnom stanju, oporavak vlastitim snagama teško je zamisliv. Projektorat nad Kosovom i osamostaljenje Crne Gore uz vjerojatne zahtjeve za jakom autonomijom Vojvodine, kao i demoralizacija vojske

i ogorčenost stanovništva gubitkom svake moguće ekonomske perspektive, bitno će oslabiti režim. U takvoj situaciji demokratski i antinacionalistički obrat postati će jedini izlaz prema budućnosti. Ako toga ne bude bilo, Srbija će ostati izolirana crna rupa na Balkanu. Takva situacija ne može dugo trajati.

- F. Vezati svoju sudbinu za Srbiju, ovakvu kakva je ispala nakon više od deset godina Miloševićevog režima, što se ide dalje nitko više neće željeti. To može biti konačni poticaj Crnoj Gori da izađe iz federacije s kojom može samo gubiti. Već sada Crna Gora pokazuje više samostalnosti od, na primjer, Slovenije 1989. godine, kada se moglo sa sigurnošću znati da Slovenija neće ostati u federalnoj Jugoslaviji.
- G. Nakon brutalnog izгона izbjeglica i rata, zahtjevi iz ranijih pregovora očito više ne važe. Na Kosovu je nezamislivo prisustvo bilo kakvih značajnijih vojnih ili policijskih snaga Jugoslavije, a teško bi se na dulji rok mogla prihvatiti i formalna autonomija Kosova unutar Srbije, pa i unutar Jugoslavije. Samostalnost Kosova, bez povezivanja s Albanijom stabilizirala bi regiju. Samostalnost može biti zasnovana na presedanu utvrđenom Badinterovom komisijom, jer je Kosovo bilo jedinica stare federacije, ali i na priznanju prava na samoodređenje kao generalnom principu međunarodnog prava, jer je očito da se albanska manjina nije mogla obraniti od permanentne diskriminacije u okviru političkog sustava SR Jugoslavije. Običajno međunarodno pravo u takvom slučaju prihvaća samoodređenje kao posljednju soluciju. U oba slučaja princip nepromjenjivosti granica ostaje, jer je u pitanju raspad države na sastavne jedinice (analogija Badinterove komisije). Stvarna autonomija bez formalne nezavisnosti biti će diplomatski izlaz u početku. Uključivanje Kosova u Jugoslaviju, bez izgleda za transformaciju stvarne autonomije u realnu samostalnost, samo bi značilo produživanje konflikata i napetosti s metastaziranjem, koje bi prije ili kasnije dovelo do destabilizacije regije.
- H. Poraz Miloševićevog režima oslabit će centrifugalne snage u Bosni i Hercegovini i ojačati pozicije pristalice stvarne realizacije Daytonskog mirovnog sporazuma. Poruka intervencije NATO-a bit će i u jasnoj podršci demokratizaciji u cijeloj regiji. Nedemokratskim snagama bit će jasno da je NATO postavio limite mogućnosti jačanja reverzibilnih procesa, koji ugrožavaju demokratsku tranziciju u nacionalnim granicama i šire destabiliziraju regiju.¹⁸

18 Autor ovog teksta nije želio naknadno mijenjati elemente koji su bili predmetom rasprave na okruglom stolu. Ovdje bi se moglo dodati da je žestina bombardiranja bila takve naravi da je ipak prisilila Miloševića da prihvati ultimatum Zapada i dozvoli stavljanje Kosova pod međunarodni protektorat predvođen snagama Sjevernoatlanskog pakta. Ovaj rat je

Zapad je nakon intervencije prihvatio sa zakašnjenjem ideju, koja na svojevrsan način ponavljala za zemlje regije onu ulogu, koju je nakon drugog svjetskog rata odigrao za Zapadnu Europu Marshallov plan. Kao što nije bilo moguće bez pomoći izvana obnoviti devastiranu Europu nakon svjetskog rata, teško je bilo očekivati tranziciju bez sukoba u multietničkom prostoru bivše Jugoslavije bez organizirane vanjske ekonomske pomoći, posebno nakon niza ratova. Plan stabilnosti za Jugoistočnu Europu, koji uključuje političke elemente (demokratska tranzicija), ekonomske elemente (tržišna transformacija) i sigurnosne aspekte, ako se realizira, može predstavljati prekretnicu, koja će stabilizirati regiju i osposobiti je za uključivanje u europske i atlantske integracije u ubrzanom ritmu, ali i osloboditi cijeli kontinent od nesigurnih susjeda i neprevladanih elemenata politike hladnog rata.

Polazeći od hrvatskih interesa bilo je pogrešno reći da je Kosovo unutrašnja stvar Srbije, ne samo zato što prava i slobode ljudi nisu više diskreciono pravo suverenih država. Hrvatskoj je u interesu, ako se polazi od demokratskih načela, sloboda svih naroda i zaštita svih manjina. Kratkoročno Hrvatska može imati štete od ovog rata, ali dugoročno gledano rušenje Miloševićevog režima donosi stabilnost u regiji i to je od nesumnjivog interesa za Hrvatsku. Rezerviranost prema podršci NATO-u s obrazloženjem da će rat proći, a Srbija nam ostati susjed, promašuje političku logiku. Ako nam je susjed diktatorski režim, Hrvatska nema interesa biti s njime u dobrim odnosima. Takav režim je trajna opasnost za stabilnost u regiji i to je onda protivno elementarnim interesima naše zemlje. Hrvatskoj može biti u interesu samo jedna druga, demokratska, nacionalno tolerantna Srbija, koja će umjesto osvajanja i podjela teritorija biti okrenuta ne prošlosti već budućnosti. U tom pogledu vojna intervencija snaga NATO-a predstavlja prekretnicu.

8. Velika promjena je učvršćena izborima u Hrvatskoj početkom 2000. godine.

Franjo Tuđman, predsjednik Hrvatske, umro je 10. prosinca 1999. Pokazalo se s njegovim odlaskom da je njegova autoritarna vlast bila zadnja prepreka demokratskim promjenama. Na parlamentarnim izborima 3. siječnja 2000. njegova vladajuća nacionalistička stranka, nakon više od devet godina na vlasti, pretrpjela je poraz velikih razmjera. Glavni

time demonstrirao i potrebu promjene vojne doktrine. Vojna tehnologija primijenjena u ratu, nadmoćnija i od one korištene u Pustinjskoj oluji, omogućila je vojnu pobjedu i bez ulaska u borbu kopnene vojske. Ali i ovom prilikom ne treba zaboraviti da je ulogu u slamanju otpora igrala i spoznaja da bi, u slučaju nemogućnosti da se rat dovrši samo zračnim udarima, ulazak kopnenih snaga NATO-a na Kosovo bio neminovnost.

opozicijski savez socijaldemokrata i socijalnih liberala, s podrškom 40,84% birača koji žive u zemlji, dobio je 71 od 151 mjesta u Zastupničkom domu Sabora. Drugi izborni savez četiri centrističke stranke sa popularnom podrškom od 15,55% sada kontrolira 24 mjesta. HDZ sa 24,38% glasova ima 47 mjesta. Dva opozicijska saveza formirala su koalicijsku vladu na čelu s liderom socijaldemokrata Ivicom Račanom kao premijerom. U prvom krugu predsjedničkih izbora 24. siječnja 2000. kandidati opozicijskih saveza, koji čine koalicijsku vladu, ušli su u drugi krug i izbacili kandidata HDZ-a, bivšeg ministra vanjskih poslova Matu Granića iz konkurencije. U drugom krugu izbora ostali su, dakle, samo kandidati dvije opozicijske koalicije — Stipe Mesić (centristička koalicija četiri stranke) i Dražen Budiša (koalicija SDP-a i HSLŠ-a). U drugom krugu predsjedničkih izbora 7. veljače Stipe Mesić, najoštrij kritičar HDZ-ovog režima u predsjedničkoj kampanji, bio je izabran za novog predsjednika Hrvatske. Hrvatski izbori demonstrirali su jasno da je 75% građana podržalo promjenu vlasti i radikalnan pomak prema demokraciji zemlje. Nakon toga više ništa neće biti isto u Hrvatskoj. Moglo bi se prognozirati da ta promjena ne može ostati limitirana samo na Hrvatsku.

Konsolidacija demokracije u Hrvatskoj utjecat će na čitavu regiju. Prvo, neriješena sporna pitanja između Hrvatske i Slovenije bit će moguće riješiti puno lakše. U Bosni i Hercegovini hrvatski nacionalisti izgubit će podršku iz metropole. Ideja podjele Bosne definitivno odlazi u povijest. Ta promjena oslabit će političku moć srpskih, ali i bošnjačkih nacionalista. Daytonski sporazum moći će biti implementiran sa puno manje poteškoća u takvom stanju stvari. Stabilizacija Kosova moći će se postići sa manje napora i bez opterećenja s problemima iz drugih sredina. Odnosi Makedonaca i albanske manjine neće morati biti tako napeti kao prije par mjeseci. Hrvatsko–crnogorski spor oko kontrole nad poluotokom Prevlakom gubit će na težini.

I posljednje, ali ne najmanje važno, Miloševićev politički režim bit će izoliran više nego bilo kada ranije. Službeni mediji u Beogradu pokušali su čak prikriti izborne rezultate iz Hrvatske potiskujući vijesti o njima na zadnje stranice novina. Time su pokazali da su svjesni činjenice da uspostavljanje demokracije u Hrvatskoj ima privlačnu snagu za opoziciju u Srbiji. Politički kraj postaje time sve više predvidiva budućnost Slobodana Miloševića.

Zbog toga svega, uspjeh ili neuspjeh nove demokratske vlade u Hrvatskoj izvanredno je važan za budućnost čitave regije, te svojim posljedicama i za stabilizaciju starog kontinenta u cjelini na početku novog milenija.

Branko Caratan

**South Eastern Europe After Changes: Consequences of
the NATO Intervention and Croatian Elections**

Summary

The article comprises main causes of the Kosovo crisis and the recent conflict between the NATO and Serbia. The author underlines confusions stemming from simplifications, which disregard the complexity of the political scene of the region. The Kosovo crisis is presented as one of the last phases in the disintegration of former Yugoslavia and a consequence of the process of political transition. The article analyses historical framework of Albanian-Serbian relations and their importance for contemporary events, as well as the positions of chief actors in the region. It also designates possibilities of solving the crisis. Finally, the author concludes that the consequences of the NATO intervention were intensified by a hard election defeat of a decade-long ruling party and the victory of the democratic opposition in parliamentary and presidential elections in Croatia in early 2000. Everything has changed in the regio.